

STAVBNA DEDIŠČINA IN DRUŽBA

ZVEZDANA KOŽELJ

V referatu želim prikazati vlogo posameznih strok: konservatorstva, etnologije in arhitekture pri obravnavi prostora, stavb in človeka v njih. Predstavila bom bistvene pomene, vloge in razsežnosti ljudskega stavbarstva, probleme te vrsti kulturne dediščine v sedanjosti ter njihovo reševanje.

Prispevek naj bi nakazal predvsem vir podatkov, metode obravnave omenjenih strok ter nakazal vsebino in pobude možnega sodelovanja etnologov konservatorjev z drugimi strokami, ki se ukvarjajo z istim predmetom – človekom in arhitekturo.

Stanovanjsko hišo, gospodarsko poslopje, občasno naseljeno bivališče ter kmečko domačijo lahko osvetlimo iz več zornih kotov:

- kot materialni vir za raziskovanje ljudskega življenja v preteklosti in danes (spomeniškovarstveni interes);
- kot pričo strukturnih dogajanj v družbi;
- kot pričo vsakokratnega življenjskega stila;
- kot materialno substanco, ki s svojim obstojem vpliva na tvorce (povratni učinek arhitekture na ljudi in njihov način življenja);
- kot pričevanje o stopnji proizvodjalnih odnosov ter sredstev itd.

Skratka, stavbarstvo se nam kaže kot rezultat mnogih dejavnosti, ki so vsaka na svoj način oblikovale človeka in njegovo okolje.

Kulturna dediščina (nasploh) je bila, je in bo ena temeljnih prvin človekovega okolja. Ustava SRS (Ur. l. SRS 6/74) jamči človeku pravico do zdravega in humanega okolja in zato ima vsakdo »pravico in dolžnost zagotavljati pogoje za ohranitev in razvoj naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja!« Namen varovanja je v tem, »da se zagotovijo pogoji za delo, stanovanje, počitek, kulturo in rekreacijo...«, če to izrazimo s citiranjem 104. čl. ustave. Lahko ga dopolnimo še s temeljnim načelom, da so to vrednote človekovega okolja, »ki so pomembne za zdravo, varno in ustvarjalno življenje in delo sedanjega in prihodnjih rodov«.

Človekovo okolje in nepremična kulturna dediščina, ki je njegov nedeljiv del, sta nastajala, se razvijala in se spreminjala pod vplivom človekovih potreb. Zato se praviloma še danes nahaja nepremična kulturna dediščina v urbanem okolju s tem, da služi zadovoljevanju potreb današnjega človeka, se prilagaja sodobnim družbenim potrebam.

V tem je smoter varovanja kulturne dediščine, pri čemer pojmujejo varstvo ne samo kot ohranjanje, temveč tudi kot prilagajanje dediščine ekonomskim in družbenim potrebam sedanjosti.

Kulturno dediščino varujemo zato, da ohranjamo nam izročeno okolje, da si zagotovimo pomemben del kulturnega življenja, ki nam priča o kulturnih, civilizacijskih, tehničnih, umetnostnih, zgodovinskih, eko-

nomskih itd. odnosih, o dogajanjih in stanjih v času in prostoru. Skratka, kulturne spomenike varujemo in obnavljamo zato, da jih v neokrnjeni in izvorni obliki ohranimo sebi in znancem kot eminentno pričo o človekovi kulturi in civilizaciji.

Bistvenega pomena za povečano družbeno odmevnost in zavzetost etnologije za dopolnjevanje podobe družbenega razvoja, je pomenila predvsem razširitev zanimanja slovenske etnologije od podeželja in preteklosti (ali njenih preostankov) na sodobnost in mestna območja. Stroka se je vse bolj osredotočala predvsem na proučevanje človekovih razmerij do gmotnih, družbenih in duhovnih prvin družbe, ne glede na to, ali gre za pojave ljudske ali visoke kulture: tu je merilo predvsem družbena odmevnost.

S prenosom poudarka z etnološko zanimivih sestavin na njihove nosilce oziroma na njihovo razmerje do kulturnih pojavov se je izraz »ljudsko« pokazal v popolnoma drugačni luči: kot način ali odnos med človekom in njegovim naravnim ter kulturnim okoljem. Na ravni etnološkega zanimanja se nam ta odnos kaže kot način življenja ali življenjski stil v okviru stanovanja in doma, delovnega mesta in soseske, vaškega naselja ali mestne četrti, skratka povsod tam, kjer se odvija tako imenovani vsakdanji del življenja posameznikov, ki jih proučujemo. Če povzamemo: v ospredju etnologovega zanimanja je torej družba kot celota, temelječa sicer na posameznostih, ki morajo biti natančno proučene, prvenstveno seveda v svojem odnosu do kompleksa kulturnega in civilizacijskega ustroja.

Povezava med etnologijo in arhitekturo, kot vemo, dosega v zadnjih desetih letih novo vrednost: od prejšnjega občasnega sodelovanja v okvirih bolj ali manj poglobljenega raziskovanja ljudskega stavbarstva kot izključno gmotne danosti prehaja na področje vsebine oblikovanega prostora. Način življenja, ki ga pogojujejo nastanek, razvoj ali obstoj arhitekture, je odvisen v obratni smeri tudi od že izoblikovanega okolja, ki ga človek skuša ohranjovati, dopolniti, spremeniti ali zamenjati z novim. Zaradi take medsebojne povezave je postala potrebnost interdisciplinarnega dela obeh strok v današnjem odnosu do arhitekture nujna. Etnologija daje odgovor arhitektom o zakonitostih nepretrganega razvoja odnosov med človekom, načinom življenja in arhitekturo; po drugi strani pa morajo arhitekti projektanti gledati na človeka kot temeljno sestavino tako pri oblikovanju novega v prostoru kakor v že oblikovanem, danem prostoru.

Ob predstavitvi pristopov strok: etnologije, arhitekture in konservatorstva k določeni kulturni sestavini (v našem primeru ljudskega stavbarstva) moramo poudariti, da se pristopi dopolnjujejo, lahko bi celo govorili o dialektiki medsebojnega vplivanja, kar lahko prispeva več vedenja o ljudskem stavbarstvu nasploh.

Do druge polovice sedemdesetih let je bila poglavitna »pomanjkljivost« dela etnologov konservatorjev izključno posvečanje ljudskemu stavbarstvu (tu je mišljena predvsem kmečka in obrtno-delavska arhitektura) in rurizmu. Z dosti širše pojmovano strukturo naroda, z usmeritvijo zanimanja s predmetov na odnose, še posebno pa na človeške razsežnosti in vsebino kulturnih elementov, je prišlo do pobud za uveljavljanje in vključevanje etnološkega vidika pri vseh zvrsteh spomenikov in dediščine na celotnem slovenskem ozemlju, ne samo v podeželskem prostoru. Bistvo etnološkega vidika pri ljudskem stavbarstvu je poleg že omenjenega odnosa človeka do obravnavanega objekta raziskovanje

vzrokov za njegov nastanek, predelave, dograjevanja, rušenja, prestavitve. Iščemo njegov pomen za okolico in tako tudi povratne vplive okolja (fizičnega in družbenega) na stavbo v preteklosti kakor tudi danes. Tako iz poznavanja načina, oblik gradnje, poznavanja stanovanjske opreme, pa tudi vseh ostalih zvrsti gospodarstva, družbenega in duhovnega življenja izluščimo tista spoznanja, ki označujejo njihove lastnike, uporabnike, nosilce, udeležence itd.

V ospredje in prakso vse bolj prihaja dvojnost dela etnologa v službi varovanja naravne in kulturne dediščine: iz ozko dokumentaričnega vidika etnolog podaja osnovo za izbiro tistih objektov, ki lahko služijo za raziskovanje v njegovi osnovni stroki; hkrati pa v konservatorstvo prinaša metodo svoje stroke, kjer si prizadeva z raziskavami in njihovimi izsledki sodelovati v interdisciplinarnem teamu pri vrednotenju, varovanju in predstavitvi kulturnih spomenikov tudi ostalih zvrsti.

Sočasno z navedenimi obsežnimi premiki so se začele vse bolj uveljavljati težnje po aktivnejšem vključevanju etnologov v prenavo mest in vasi ter v družbeno planiranje.

S političnega in politično sistemskega vidika (ki ima na koncu koncev tudi usodne ekonomske posledice) je pretehtano ohranjanje starejših, oblikovno, zgodovinsko ali zgolj ambientalno in posredno ekonomsko zanimivih objektov in spomenikov ter izsekov iz kulturne krajine, zaželeno in nujno. Gre namreč za humanizacijo urbanizma in s tem tudi življenja – saj smisel sedanjega družbenega reda ni le v gmotnem napredku, marveč tudi v visoki kulturi, dostopni vsem, v ustvarjanju pogojev za boljše, zdravo življenje in doživljanje in v demokratizaciji odnosov na vseh ravneh. (Napredne ideje se tudi ne kažejo zgolj v rušenju starega in v gradnji novih objektov, marveč v dialektičnem preseganju starega tako, da staro, ki je v posameznih sestavinah tudi pozitivno, vključujemo v sodobno življenje na novih ravneh.)

Pri prenavi mest in naselij v podeželskem prostoru je vsem dejavnikom že v dobršni meri prisotna zavest o vlogi etnologa: le-ta mora proučiti vse vsebinske in oblikovne možnosti prostora, da bo zaščita rezultat kakovostnih človekovih želja in da bo skladna z njegovo predpostavko o lepi stanovanjski hiši in udobnem stanovanjskem prostoru. Skratka, pri določanju kontinuitete in različnih načinov bivanja v konkretnih lupinah in okoljih.

V našem sistemu družbenega planiranja je vloga zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine omejena na to, da kot pristojne organizacije pripravljajo strokovne podlage za prostorske sestavine planskih aktov. Le-te so ugotovljena in ovrednotena območja in objekti vseh zvrsti dediščine ter pregled kvarnih vplivov in vzroki zanje. K prikazu stanja je potrebno dodati še pomen lastnosti (v našem primeru ljudskega stavbarstva) za sodobno življenje, v čem so spodbude in usmeritev razvoja. (Žal še vse premalo sledimo potrebam razvoja in gospodarskim zahtevam!)

Toliko o že izoblikovanem prostoru; spregovorimo o potrebni vlogi etnologa pri oblikovanju novogradenj. Ker krojimo prostor za vse in ker ima človek v prostoru izjemno pomembno vlogo, saj ga oblikuje, spreminja in ne nazadnje tudi uničuje, ni vseeno, kako in kje gradimo. Kakorkoli gledano, bi morala izhajati vsaka novogradnja iz potrebe, načina življenja ter iz programa, ki si ga bi po temeljitem premisleku načrtoval graditelj sam. Pri iskanju lege in oblike novih objektov je

potrebno s pretanjenim posluhom slediti starim oblikovnim, likovnim in konstrukcijskim shemam ter funkcionalnim načelom kot virom pobud za sodobno oblikovno izvedbo, ne pa na mešanico, zbirko receptov in obrazcev iz preteklosti.

Za programske zasnove in izvedbene akte, ki zadevajo že poseljen prostor in ne le območja novogradenj, si prizadevamo, da bi etnolog (gledano iz matične stroke) opravljal genetično-strukturalno analizo načina življenja. Drugače rečeno: kulturna podoba določenega zaokroženega prostora bi bila predstavljena s strani pomembnejših družbeno-zgodovinskih vidikov v vsej svoji vodoravni in navpični pojavnosti. Ta analiza naj bi imela vsaj naslednjo vsebino:

1. Proučitev sedanjega načina življenja prebivalcev naselja ali delov naselja po družbeni, zaposlitveni strukturi in tipih gospodinjstev.
2. Ugotovitev vsebine sprememb v načinu bivanja ter vrednotenje kontinuitete načinov bivanja.
3. Uveljavitev možnosti in oblik sodelovanja skozi ves proces načrtovanja ter uvajanje aktivne udeležbe uporabnikov v procesu načrtovanja.

Izsledke teh raziskav bi morali s pridom uporabljati tudi na ostalih dveh ravneh načrtovanja, pri gospodarskem in družbenem, in ne samo pri prostorskem. Zveza med načinom življenja in načrtovanja je seveda linearna. Etnologija kot stroka, ki proučuje način življenja ljudi, lahko s svojo širino in možno globino, če seveda zna oblikovati merila in kulturološko zasnovo koncepta razvoja, izčrpno osvetli probleme družbenega razvoja.

Struktura podeželske poselitve je odraz varovanja rodovitne zemlje, lokacija komunikacij pa odraz dolgoletnega opazovanja naravnih pogojev (zemeti, burja, poplave). Naselja in posamezni objekti nam govorijo o smotrnosti v zazidavi, o spoštovanju orne zemlje, o odnosu do narave, o ohranjanju ekološkega ravnovesja, o nenapisanih pravilih obnašanja in spoštovanja soljudi itd.

Bolj kot vsi kratkotrajni vplivi, kot so določila oblasti, življenjske navade, prevladujoč okus, modne norme, je prihajalo pri oblikovanju bivališč do izraza naravno okolje.

Naravno okolje tako bolj kot pri vseh drugih kulturnih sestavinah narekuje pri ljudskem stavbarstvu gradivo objektov. Le-to pa nadalje nakazuje obliko, velikost, strešni naklon, stavbna razmerja. Tako je bivališče rezultat boja z naravnim okoljem, klimo, prav tako paje tudi odsev obvladovanja tehničnih prijemov.

V ljudskem stavbarstvu odkrivamo različne oblike človekovega bivanja, preživljanja, družbenih razmer in stanovanjske ravni, medsebojne odnose, šege in navade, psihološke značilnosti, umetnostna hotenja in ustvarjalne pobude kakor tudi prepletanja sosednjih in drugih kultur v sedanjosti in preteklosti. Skratka: poleg prostora za spanje, ogrevanje, kuho, prehranjevanje, celo zavetišča za nekatere živali je bivališče prostor, namenjen najrazličnejšim domačim opravilom; večkrat in v marsičem služi bivališče tudi temeljni gospodarski dejavnosti. Objekt in njegova oprema pričata o družbeni pomembnosti in gmotni moči lastnikov, kar je seveda preračunano tudi na družbeno odmevnost.

Poleg zaostajanj za splošnim zgodovinskim razvojem je potrebno pri razvoju bivališča upoštevati še nujnost prilagajanja geografsko-klimatskim, posebno pa ekonomskim razmeram, skratka osnovni gospodarski dejavnosti. Zlasti poklic ali socialna pripadnost lastnika bivališča je

odločilno vplivala na zunanjo podobo, gradivo, razporejenost in možne prostore.

Približati si moramo tudi smotrnost kmečkega doma: vsak prostor in vsak predmet v hiši sta imela svoj namen. Vse je bilo grajeno v razmerjih, ki jih primerjamo z razmerji človekovega telesa. Kmet ni ničesar naredil, postavil zaradi lepšega: vsak kamen in vsako bruno sta morala biti na mestu, kjer sta bila potrebna; nič ni bilo odveč! Po tej strani je ljudsko stavbarstvo podobno sodobni arhitekturi, ki želi biti strogo funkcionalna in se ogiba odvečnega, nesmiselnega okrasja. Kot primer in v potrdilo povedanemu je izmed vseh objektov ljudskega stavbarstva najbolj zgovoren primer kozolec, posebnost naše ožje domovine, ki služi sušenju sena in pridelkov!

Če povzamemo: arhitektura kot najpomembnejša priča o materialni in duhovni kulturi v določenem času in prostoru nam razgrinja likovne, funkcionalne, socialne in druge razsežnosti človekovega življenja. Po skrbnem študiju elementov bivalne kulture, ki kažejo predvsem kulturni in gmotni standard, pridemo do ugotovitve, da je stavbna lupina stalnica, moduli in materiali so relativna stalnica, ki jo prebivalci in lastniki postopoma prilagajajo spremembam načina življenja, izhajajočega zlasti iz sprememb osnovne gospodarske dejavnosti. Prav zato je starejša hiša na vasi, ki je v rabi še danes, vir pričevanja o življenju in času njenega nastanka in o prilagajanju kasnejšim obdobjem. Zaradi vsega povedanega in razloženega tudi varujemo etnološko stavbno dediščino zlasti kot sporočeno vrednoto in kot dokument. Odločilnega pomena za vrednotenje ljudskega stavbarstva je njegov likovni, prostorski in izrazni pomen za današnjega človeka in današnja interpretacija likov in oblik. Zato je tudi pri oblikovanju sodobnih predelov mest, pa tudi vasi, kjer srečujemo vrste starih arhitektur, postala stara stavba estetska in likovna norma, ki je hkrati vez s tradicijo in obenem že tudi nova likovna stvaritev, saj jo doživljamo in nenazadnje oživljamo v sodobnih družbenih in predvsem likovnih razmerah kot posebno duhovno vrednost in stvarnost.

Že od nekdanj so spremembe v gospodarski dejavnosti zahtevale tudi spremembe stavbne dediščine. V novejšem času pa so bile in so (od časa industrijske revolucije dalje) spremembe v osnovni gospodarski dejavnosti, beg zemlje v tovarno, neosveščenost ter neorganiziranost, spontana želja po novem, »lepem« še vedno glavna nevarnost za obstoj in ohranitev stavbne dediščine. Trezno rečeno: večina etnološkega stavbnega fonda se je ohranila zaradi revščine v posameznih kriznih obdobjih. Posebno po 2. svetovni vojni je večina objektov ljudskega stavbarstva izgubila nekdanjo funkcijo prav zaradi sprememb v načinu življenja – zaradi depopulacije, staranja, opuščanja temeljnih kmetijskih dejavnosti. Objekti tako ne ustrezajo več zahtevam sodobnega kmetijskega gospodarstva in bivanja, prav tako tudi ne s potrebno varstvenega in tehnološko gradbenega gledišča: zato so pod stalnim pritiskom obdelave, mnogo bolj kot objekti reprezentativnega značaja. Premožnejši so po 2. svetovni vojni hiše prilagodili zahtevam novega bivalnega in življenjskega standarda že pred načrtnim delovanjem spomeniške službe.

Najpomembnejša vzroka za propad ljudskega stavbarstva, posebno v zadnjih 20. letih, so predvsem neosveščenost imetnikov objektov, pomanjkanje ustreznih gradiv, stihijski način gradnje in neustrezen sistem planiranja, ki usmerja rast mest na račun vasi, zanemarja problem kmetijskih zemljišč, oblikovanja in ustvarjanja humanega

prostora tudi zunaj mest. Omeniti moramo tudi neustrezno kreditno politiko, ki daje posojila v prvi vrsti za gradnjo novih objektov. Vaščan se je tako brez strokovne pomoči zatekel k slepemu posnemaju povsem neprimernih vzrokov, da bi tako izboljšal svoje bivalno okolje v smislu zahtev sodobnega časa. S postopnim višanjem življenjskega standarda se je povečal tudi pritisk na obstoječi stavbni fond. Vedno več je adaptacij, novih gradenj in posegov v bistvene strukture spomeniško pomembnih objektov. Oblika, velikost in »modernost« hiše so poleg lastništva objekta najpomembnejši elementi družbene veljave. Obnovo in renovno hiše si zasebniki predstavljajo največkrat kot nadomestek za novogradnjo. Iz reprezentativnih, pa tudi nujnih življenjskih potreb skušajo star objekt preoblikovati tako, da bo videti kakor nova hiša. Pri takih posegih žal navadno ne opazimo nikakršnega kakovostnega reševanja bivalnega standarda in uporabnosti!

Življenje v objektih, elementih stavbne dediščine, »ustreza« zaradi kroničnega pomanjkanja zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina mišljenja le ozkemu krogu intelektualcev. Le-ti, vezani na svojo preteklost, zemljo, individualnost, stremeči k ustvarjanju posebnega, iščejo v teh objektih vse, kar je izničila povojna nenačrtna urbanizacija in razosebljena, unificirana, materializirana »stalinistična« arhitektura.

Življenje v vaškem naselju in v objektu stavbne dediščine jim pomeni ponovno vrnitev v sosesko (kjer je vsak posameznik hkrati njen nedeljivi del, po drugi strani pa ohrani svojo individualnost), v naravno okolje, povrne se jim občutek za zasebnost, dušo, za pravo mero do vsega gmotnega, družbenega in duhovnega!

Čim več dediščine ljudskega stavbarstva bi morali prilagoditi novim življenjskim zahtevam, še posebno če gledamo z očmi sodobnega človeka, ki ga prizadenejo zaostrene gospodarske in družbene razmere. Težimo k temu, da bi se s pravo obstoječega stavbnega fonda občutno zmanjšal problem prenaseljenosti, onesnaževanja okolja, pretirane pozidave orne zemlje in pomanjkanja stanovanj.

Večina adaptacijskih in rušitvenih posegov se odvija mimo varstvene službe, in to predvsem zaradi strahu, ki ga pogojuje zastarelo mnenje, češ da naša stroka sili ljudi k odprtemu ognjišču, k življenju v hišah brez kopalnic in električnega toka. Posamezniki žal ne poznajo usmeritve sodobne konservatorske stroke v težnji po aktivnem varovanju, po varovanju, ki bo uresničeno s pomočjo čim ustrežnejše funkcije tako za objekt kakor za imetnika samega. Zavedati se morajo, da lahko večino objektov (etnoloških spomenikov in dediščine) z nasveti naše službe – seveda v iskrenem sodelovanju z imetniki kakor tudi s celotno krajevno skupnostjo – smotrno adaptirajo. Ti posegi vsekakor ustrezajo modernim stanovanjskim zahtevam z vsemi pridobitvami modernega standarda, a ohranjajo vse pomembne značilnosti stavbe (gledano s strani varstvene stroke!).

Zavod SRS VNKD je izvedel raziskavo v zvezi s financiranjem in sodelovanjem lokalnih dejavnikov pri konservatorskih posegih na objektih ljudskega stavbarstva. Raziskavo je opravila dr. Iva Cruk.

Ugotovljeno je bilo število in odstotek posegov na spomenikih ljudskega stavbarstva v odnosu do posegov na ostalih kulturnih spomenikih. Leta 1950 je bilo konservatorsko obravnavanih 5 stanovanjskih objektov (1,5 % vseh stanovanjskih objektov), leta 1986 pa 94 stanovanjskih objektov (19 % vseh stanovanjskih objektov). Sčasoma se je izoblikovalo

spontano sodelovanje z domačimi, ki so spoznali v samih objektih in v posegu vanje sledeče pomene:

- lokalni in regionalni zgodovinski pomen,
- povezava s pomembno osebnostjo,
- navezanost na ambient,
- občutek lepega,
- ekološko ravnovesje.

S to raziskavo je bilo dokončno potrjeno mišljenje posameznikov, da je varovanje kulturne dediščine pomembno tudi za fizično (posredno pa tudi za psihično) zdravje ljudi. Ta trditev je vsekakor nujna za uspešen razvoj in uveljavljanje naše dejavnosti pri sodelovanju z drugimi strokami, ki se prav tako ukvarjajo s človekom in arhitekturo, vendar s svojega zornega kota. Kot zaključek bi rada poleg želje po izdatnejši vlogi etnologije pri sodelovanju z omenjenimi strokami izrazila še tole dejstvo; etnologija ponuja pojmovni okvir, v katerem še tako puščoben, na videz izpraznjen kulturni pojav dobi smisel, če ne drugače, negativnega. Z večkrat omenjenim poudarkom na odnosu med kulturo in njenimi nosilci postaja to veda, sposobna v luči nepretrganega kulturnega razvoja pokazati vrednote, ki se jih ne zavedamo ali pa jih zavedno rušimo. Po drugi strani pa mora z živo prisotnostjo in odzivanjem blažiti pasivnost ter krepi samozavedanje in samopoznavanje naše družbe, k čemur žal še vse premalo stremimo!

LITERATURA:

- BERCE-BRATKO, Branka: »Etnološki vidik v urbanističnem in prostorskem planiranju« (magistrska naloga na FZZ za etnologijo FF UEK Ljubljana 1985).
- CEVC, FISTER, SEDEJ, ŠARF: »Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja«, Stavbarstvo in stanovanjska oprema, Vprašalnica št. 5, Ljubljana 1976.
- FISTER, Peter: »Obnova in varstvo arhitekturne dediščine«, Ljubljana 1979.
- isti: »Etnološko raziskovalno delo v interdisciplinarni nalogi varovanja etnoloških spomenikov«, Glasnik SED 16/76, št. 3.
- isti: »Arhitekturna dediščina kot kriterij za identiteto in kontinuiteto v procesu oblikovanja okolja«, AB, št. 43, Ljubljana 1979.
- KERMAVNER, Taras: »Kras kot duhovno-arhitektonski prostor«, AB, št. 83/84, Ljubljana 1986.
- KOMELJ, Ivan (s sodelavci): »Kemeljevo berilo« (v tisku).
- KOŽELJ, Zvezdana: »Prispevki k predmetu in vrednotenju etnološkega konservatorstva«, VS 29, Ljubljana 1987.
- ista: »Vrednotenje ljudskega stavbarstva«, Etnološke sveske 8, Beograd - Kruševac 1987.
- KREMENSEK, Slavko: »Bivališče«, Obča etnologija, Ljubljana 1974.
- SEDEJ, Ivan: »Resnica in mit v teoriji spomeniškega varstva«, VS 15, Ljubljana 1970.
- isti: »Varstvo spomenikov v luči varovanja stavbne dediščine«, VS 20, Ljubljana 1976.
- isti: »Vprašanja vrednotenja etnoloških spomenikov«, Glasnik SED 17/77, št. 1, Ljubljana 1977.
- isti: »Etnološke raziskave in delež etnologije v raziskovanju pogojev za ohranjanje starih mestnih in vaških jeder«, Glasnik SED 18/78, št. 3.
- isti: »Družbeni pomen stavbne dediščine in odnos med kulturnim in naravnim okoljem (Teze za razpravo)«, Glasnik SED 18/78, št. 4.
- isti: »Etnološki spomeniki in etnologija, Poglavje iz metodike etnološkega raziskovanja« - 1, Knjižnica Glasnika SED 4, Ljubljana 1980.
- isti: »Metodološka izhodišča in etnološki vidiki preнове starih mestnih in vaških jeder«, Varstvo spomenikov 23, Ljubljana 1981.
- SLAVEC, Ingrid: »Težnje v povojni slovenski etnologiji«, Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov, Knjižnica Glasnika SED 1/10, Ljubljana 1983.
- več avtorjev: Muzej na prostem v Sloveniji; Odnos slovenske etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja; Zbornik s posvetovanja SED, Ljubljana 1981.
- več avtorjev: Etnološka dediščina - izročilo današnjemu času, Posvetovanje SKD, VS 26, Ljubljana 1984.
- več avtorjev: Etnologija in sodobna slovenska družba, Posvetovanje SED, Brežice 1978.
- več avtorjev: Okrogla miza, »Etnologija - Arhitektura«, (zapisnik, referati, diskusija in odmevi), Glasnik SED 20/81, št. 1; 20/80, št. 3.

Zvezdana Koželj

THE ARCHITECTURAL HERITAGE AND SOCIETY

The paper outlines the roles of art-conservation, ethnology, and architecture in the discussion of space, building, and man living in them. It describes the foremost meanings, roles, and dimensions of folk architecture, with the problems involved in this part of the cultural heritage and its preservation. The source of information and methods of the above-mentioned branches of study are indicated, with an appeal given for ethnologists to seek cooperation with experts from other fields of knowledge studying man and architecture.